

К.М. Матусевич (Рівненський державний
гуманітарний університет, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ВИНИКНЕННЯ І ПЕРЕБІГУ СУЧАСНОЇ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ

У статті розглянуто причини виникнення та механізм розвитку сучасної світової економічної кризи, досліджено витоки перманентного характеру її перебігу, зв'язок із грошово-фінансовою політикою уряду США.

Ключові слова: економічна криза, фінансова криза, віртуальні гроші, фіктивний капітал, фондові цінності, імітована вартість.

Літ. 11.

К.Н. Матусевич (Ровенский государственный
гуманитарный университет, Украина)

ОСОБЕННОСТИ ВОЗНИКНОВЕНИЯ И ПРОТЕКАНИЯ СОВРЕМЕННОГО МИРОВОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО КРИЗИСА

В статье рассматриваются причины возникновения и механизм развития современного мирового экономического кризиса, исследуются источники перманентного характера его протекания, связь с денежно-финансовой политикой правительства США.

Ключевые слова: экономический кризис, финансовый кризис, виртуальные деньги, фиктивный капитал, фондовые ценности, имитированная стоимость.

K.M. Matusевич (Rivne State Humanitarian University, Ukraine)

PECULIARITIES OF THE ORIGIN AND THE COURSE OF THE RECENT WORLD RECESSION

The article considers the causes for the origin and the development mechanism of the recent world economic crisis; the sources of its permanent nature are studied as well as the relationship with the monetary and financial policies of the USA government.

Keywords: economic crisis; financial crisis; virtual money; fictitious capital; stock values; simulated value.

Постановка проблеми. Світова економічна криза поставила перед вченими-економістами проблему пошуку її першоджерел та механізму розвитку. У спробі вирішення цього завдання як вітчизняні, так і зарубіжні економісти вказують на існування у сучасній світовій економіці фінансової складової, відокремлення фінансової компоненти цінностей від реального сектору економіки. Саме двоїста природа фінансового сектору, його внутрішні суперечності сприяють розвитку того, що отримало назву фінансової кризи. Втім проблема полягає в тому, що українська і зарубіжна наука не приділяє належної уваги з'ясуванню впливу сучасної грошової системи на причини й механізм протікання глобальної економічної кризи.

У цій ситуації актуальним в економічній теорії є питання про витоки суперечностей сучасної світової економічної кризи, особливості тривалості й механізму її перебігу у часі та глобальні наслідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Величезна кількість публікацій (як зарубіжних, так і українських) вказує на те, що за останні чотири роки жодному економічному напрямку не приділялася така увага, як економічним, соціальним, інституціональним, політичним, чинникам розвитку й механізму перебігу сучасної світової економічної кризи. Складається таке враження, що

незабаром наукові розробки цього напрямку не обминуть своєю увагою більшість учених, які досліджують сучасну ринкову економіку.

Невирішені частини проблеми. Погляди представників різних економічних шкіл збігаються лише у тому, що циклічність економічного розвитку та кризи є невід'ємною властивістю ринкової економіки. Щодо інших аспектів проблеми, то можна констатувати, що незважаючи на велику кількість публікацій, питання генезису й механізму перебігу сучасних кризових явищ як у світовій економіці, так і в окремих регіонах та країнах не мають єдиного трактування.

Метою дослідження є спроба з'ясування природи сучасної світової фінансово-економічної кризи, механізму її розвитку та перебігу, причинно-наслідкових зв'язків із грошово-фінансовою політикою уряду США.

Основні результати дослідження. Світова економіка демонструє нові тенденції щодо розгортання та протікання кризових явищ. Сучасна світова економічна криза бере початок з 2008 року. Вона має істотні відмінності і особливості порівняно з відомими досі циклічними кризами. А. Чухно зазначає, що «це – перша криза нової інформаційної постіндустріальної епохи, до якої перейшли розвинуті країни» [8, 5].

У багатьох дослідженнях, присвячених природі сучасної світової кризи, вона трактується у площині визначених марксистською економічною наукою закономірностей і властивостей класичного циклу, який притаманний економіці капіталізму. У центрі уваги дослідників чотирифазна структура циклу, а матеріальною основою визнано періодичне оновлення активної частини основного капіталу. Характер порушення економічних пропорцій суспільного економічного відтворення позиціонується як криза перевиробництва, яка являє собою тимчасовий збій рівноваги між виробництвом і споживанням.

Інше трактування спричинення сучасних економічних криз полягає у визнанні провідної ролі нестачі інвестицій. Воно сьогодні пов'язується із іменами Дж.М. Кейнса [2], Е. Хансена [7], Й. Шумпетера [9] та інших. Е. Хансен вважає, що взагалі «не можна розглядати цикл як патологічний стан. Він властивий природі сучасної динамічної економіки» [7, 306]. Заслуговує на увагу думка, що «головні причини виникнення економічної кризи початку ХХІ ст., більш за все містяться у тих наукових ідеях, на яких базується політичний менеджмент розвинених держав світу» [3, 6].

На думку прихильників марксистської економічної теорії, а також структурної неокейнсіанської теорії, причиною сучасної кризи та фінансово-економічної нестабільності є неоліберальна парадигма економічного розвитку, яка спочатку 80-х років ХХ ст. домінує у розвинених країнах світу. Економісти згаданих шкіл вважають, що внаслідок впровадження неолібералізму економічна політика урядів постіндустріальних країн відступила від зобов'язання забезпечення повної зайнятості, стримування росту диференціації нерівності доходів. Почала швидко посилюватись ступінь експлуатації найманих працівників, тому був втрачений зв'язок між зростанням сукупної пропозиції товарів і послуг та сукупним попитом через його забезпечення заробітною платою найманих працівників. Як наслідок, вкорінилася тенденція щодо збільшення нерівності доходів за межі забезпечення зростання сукупного попиту, що зруйнувало оптимальні пропорції економічного відтворення.

Крім того, неоліберальна модель економічного зростання передбачає боргове фінансування та зростання цін на активи з метою штучного збільшення сукупного попиту. Це створило потужні умови для фіктивного збагачення олігархів далеко за межі реальних активів, якими вони володіють. Унаслідок цього склалися додаткові умови для розвитку тенденції попиту до пониження, в тоді як сукупна пропозиція зростає.

Тільки збільшення доходів трудящого населення через зростання зайнятості й оплати праці у реальному секторі автоматично поверне економіку до оптимізації пропорцій між попитом і пропозицією, розв'яже низку інших соціально-економічних проблем, які супроводжують кризове становище економіки. Але, на жаль, практика доводить, що олігархічні клани неспроможні добровільно подолати ілюзію прагнення до власного збагачення та протидіяти всезагальному закону нагромадження капіталу.

Теперішня криза має серйозні відмінності й особливості порівняно з попередніми. Її обумовленість пов'язана з парадигмальними змінами суспільно-економічного розвитку, насамперед зі змінами функціонування механізмів дії грошово-кредитної сфери та фінансового капіталу в цілому. Не випадково спочатку нинішню кризу називали фінансовою. Наприклад, А. Гриценко пропонує називати сучасну економічну кризу «фінансово-економічною», а основною причиною її виникнення вважати суперечність між виробництвом реальної вартості та рухом її грошових і фінансових форм [1, 40]. Ю.М. Осипов також наголошує, що нинішня криза – це загальна криза сучасної економічної цивілізації, у центрі якої знаходиться фінансово-банківська система [4, 12]. Криза розпочалася у 2007 р. в США як іпотечна. У 2008 р. вона охопила всю банківську систему і перетворилася на світову фінансову кризу, яка загострила глобальні економічні проблеми не тільки у всіх постіндустріальних країнах, але й у країнах, економіка й торговельні відносини яких щільно пов'язані з економікою США та країн Західної Європи.

У літературі, на жаль, не звертається увага на те, що найважливішим чинником, який спричиняє перманентні кризові явища у світовій фінансовій системі, є специфічна світова грошова система розрахунків, що нав'язана урядом США. Сучасна монетарна ідеологія, розроблена відомими представниками чиказької економічної школи І. Фішером [10], М. Фрідменом [6] та ін., забезпечила США абсолютні переваги у міжнародних розрахунках за економічні та політичні послуги, зробивши їх для країни майже безкоштовними.

Завдяки Бреттон-Вудській валютній угоді від 1944 р. долар США закріпився у свідомості світової спільноти як єдиний надійний засіб міжнародних розрахунків, оскільки долар був забезпечений золотом за офіційним курсом 35 дол. США за трійську унцію. Монопольне становище національної валюти США сприяло надмірним економічним і політичним витратам уряду США у боротьбі за панування у світі, що й вдалося здійснити.

Наслідком такої політики, як відомо, стало перенагромадження доларової маси у світовій фінансовій системі. За наслідки марнотратства прийшлося відповідати. Коли під впливом міжнародних валютних спекулянтів золото потекло з резервів США вже не струмочками, а рікою, уряд США у серпні 1971 р. припинив обмін доларових банкнот на зливки золота. Так було зруйновано

доларову золото-дев'язну валютну систему і долар США перетворився нібито на звичайну валюту, яка не забезпечувалася золотом, тобто вже не мала офіційного курсу обміну на золото.

У процесі пошуку виходу з кризи міжнародних розрахунків світовій спільноті були нав'язані монетариські погляди. Після багатьох суперечок вони фактично закріпилися у відповідних рішеннях Ямайської угоди 1976 року. Було заявлено, що відбувся процес демонетизації грошей і золото вже не є грошима. Ця ідея була штучно вмонтована у зміст і висновки майже всіх основних економічних досліджень і підручників. За вдалий розвиток монетарної доктрини її автори отримали звання лауреатів Нобелівської премії. Однак, це не завадило уряду США нагромаджувати нові колосальні резерви золота, які на червень 2010 р. склали 8134 т, або 27% світового запасу [11].

Що із цього отримали США? На перший погляд здавалося, що долар перетворився на звичайну валюту, яка не забезпечена золотом. Але колосальний зиск для США випливав з того, що у межах інерційних сил суспільного мислення долар закріпився, а тому й залишився головним світовим засобом міжнародних розрахунків, тобто зберіг статус головного міжнародного валютного резерву. Внаслідок цього США перетворилися на світового «графа Монте-Крісто» з необмеженими фінансовими можливостями. За надмірну емісію долара тепер не потрібно було відповідати золотими резервами, як це було до 1971 року.

Усім країнам світу для взаємних розрахунків долар потрібно було заробляти шляхом наполегливої праці для надбання на світовому ринку певних конкурентних переваг. У той же час уряд США міг купувати будь-які матеріальні цінності та політичні послуги в необмеженій кількості, оскільки долар тепер можна було майже безвідповідально продукувати також у необмеженому обсязі. Оплата політичних послуг та економічне керування світом певною мірою здійснювалося через американську фінансову установу під назвою Міжнародний валютний фонд. Його політичний і економічнокеруючий вплив і досі відчуває весь світ, у тому числі й Україна через відомі вимоги щодо її внутрішньої та зовнішньої політики.

Крім того, обсяги величезної доларової маси також багаторазово збільшуються світовою банківською системою через створення нею безготівкових грошей у банківських комп'ютерних мережах. Мультиплікація безготівкових грошових агрегатів та імітованої у різноманітних цінних паперах вартості відбувається через їх розводнення, а також через штучне збільшення їх ринкової ціни. Внаслідок цього, як зазначають дослідники, вже на початку XXI ст. на кожний долар, що вимірював вартість реального сектору світової економіки, у фінансовій сфері циркулювало в середньому приблизно 50 дол. США [1, 319]. «Споживання у борг і викликає диспропорції між споживанням і виробництвом, коли споживається більше, ніж виробляється. У 2007 р. у США борги за іпотечними цінними паперами досягли 46 трлн. дол., що втричі перевищувало ВВП країни» [1, 321].

Розвиток віртуалізації доларового грошового й міжнародного фінансового капіталу перетворився на двигун розвитку доларової валютної взаємозалежності країн, про що свідчить масштаб сучасної перманентної світової валютно-фінансової кризи. Тому не випадково нинішня криза має серйозне фінан-

сове підгрунття й американське походження. У витоків формування сучасного перманентного характеру кризового стану світової економіки знаходиться фіктивна складова в оцінці суспільних благ і безготівкової грошової маси. Величина диспропорції між реальною і фондовою (фіктивною) вартістю грошових агрегатів перевищила критичний рівень. Як наслідок, об'єктивно виникли суперечності між реальною і фіктивною вартістю капіталів, між реальною та імітованою вартістю товарів, послуг, грошової маси. Ці суперечності певною мірою зникають в умовах економічної кризи через формування й руйнування «фінансових бульбашок», які частково зменшують таку розбіжність, тобто певною мірою усувають вищезгадані суперечності сучасної світової фінансової системи, але не в змозі ліквідувати їх повністю.

Отже, сучасна фінансова криза є перманентною й існуватиме доти, доки існує продукуюча її доларозалежна світова фінансова система. Ця система вигідна для США, які будуть відстоювати її усією своєю міццю. Важко спрогнозувати часовий потенціал життєдіяльності такої спотвореної фінансової системи. Якщо уряд США або світова спільнота не знайдуть кардинальних рішень щодо подолання цієї проблеми, гегемонія долара США може припинитися через 7–10 років. У такому випадку світове визнання отримає або якась штучно створена міжнародна грошова одиниця на кшталт євро або юаню.

Світова економічна криза безпосередньо впливає і на погіршення стану економіки України. Відтік капіталу з України значною мірою обумовлений несприятливим для вітчизняних інвесторів інвестиційним кліматом. Створення віртуальних грошей і кредитних зобов'язань, перенагромодження фіктивного капіталу у вигляді цінних паперів, що не мають матеріального забезпечення, штучне збільшення фінансових потоків унаслідок розвитку системи електронних трансакцій посилюють економічну залежність України від доларового чинника, розвиток якого у повній мірі скерований грошово-фінансовою політикою уряду США. Перебуваючи у таких несприятливих умовах, Україна ризикує втратити стабільність національної грошової одиниці – гривні, яка тісно прив'язана до долара США. Майбутні потрясіння долара США, надмірна швидкість його знецінення неминуче негативно відіб'ються на стані гривні та на економіці України в цілому. Щоб цього не сталося, Україні потрібно негайно змінити грошово-кредитну та фінансову політику у частині послаблення впливу долара США на гривню. Але це зовсім інша проблема, яка буде розглядатися окремо.

Висновки. У сучасних умовах розвиток глобальних фінансів виокремлює величезний сектор економіки, який створює віртуальні гроші та кредитні зобов'язання. В таких умовах реальний сектор економіки починає відігравати другорядну роль. Віртуалізація грошового й фінансового капіталу відбувається завдяки його існуванню в комп'ютерних мережах, де капітал і гроші виробляють самих себе із самих себе. Отже, зайвий віртуальний капітал, що існує у вигляді віртуальних грошей і фіктивного фінансового капіталу, відривається від реального виробництва товарів та послуг, існує у сфері світових трансакцій і має власний особливий зміст. Розвиток суперечливої двоїстості є джерелом виникнення особливостей розвитку й перманентного характеру сучасної світової економічної кризи.

1. Гриценко А. Глобальна криза як форма сучасної фінансово-економічної динаміки // Економіка України. – 2010. – №4. – С. 37–46.
2. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег / Ассоциация российских вузов; Н.Н. Любимов (пер. с англ.). – М.: Гелиос АРВ, 1999. – 352 с.
3. Кураташвили А.А. Теоретические основы предотвращения глобальных кризисов // Теорії мікро-макроекономіки: Збірник наук. праць. – Вип. 36. – К., 2011. – С. 5–11.
4. Осипов Ю.М. Мировой кризис в поле зрения философии хозяйства // Финансовое хозяйство. – 2008. – №6. – С. 1–19.
5. Ткаченко О.В., Кириллова Г.Ю. Проблема економічних циклів та криз у контексті сучасної політичної економії // Формування ринкової економіки: Зб. наук праць. – Спец. вип.: Методологічні проблеми сучасної політичної економії. – К.: КНЕУ, 2011. – С. 315–323.
6. Фридмен М. Если бы деньги заговорили... / Академия народного хозяйства при Правительстве Российской Федерации; М.К. Бункин (общ. ред. и вступ. ст.), Л.С. Микша (пер. с англ.), А.М. Семенов (пер. с англ.). – М.: Дело, 1999. – 160 с.
7. Харрод Р., Хансен Э. Классики кейнсианства: В 2-х т. / Сост. А.Г. Худокормов. – М.: Экономика, 1997. – Т. 2: Хансен Э. Экономические циклы и национальный доход (ч. III–IV). – 432 с.
8. Чухно А. Сучасна фінансово-економічна криза: природа, шляхи і методи її подолання (закінчення) // Економіка України. – 2010. – №2. – С. 4–13.
9. Шумпетер Й.А. Теория экономического развития: исследования предпринимательской прибыли, капитала, кредита и цикла конъюнктуры. – М.: Прогресс, 1995. – 445 с.
10. Fisher, I. (1920). Stabilizing the Dollar. New York: Macmillan.
11. World Gold Council // www.gold.org.

Стаття надійшла до редакції 9.02.2012.

КНИЖКОВИЙ СВІТ



СУЧАСНА ЕКОНОМІЧНА ТА ЮРИДИЧНА ОСВІТА ПРЕСТИЖНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ

Україна, 01011, м. Київ, вул. Панаса Мирного, 26
E-mail: book@nam.kiev.ua
тел./факс 288-94-98, 280-80-56



Організаційно-економічні аспекти інноваційного оновлення національного господарства: Наук. монографія / М.М. Єрмошенко, С.А. Єрохін, В.М. Шандра, О.І. Гуменюк та інші; За наук. ред. д.е.н., проф. М.М. Єрмошенка і д.е.н., проф. С.А. Єрохіна. – К.: Національна академія управління, 2008. – 216 с. Ціна без доставки – 22 грн.

У монографії проаналізовано стан технологічного оновлення національної економіки на інноваційних засадах, виявлено позитивні сторони і недоліки цього процесу і розроблено організаційно-економічні основи формування механізму інноваційного оновлення економіки України, її окремих галузей та підприємств.